

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ЛЮДИНИ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті здійснюється філософський аналіз стану людини та її освіти у XXI столітті перед вибором свого подальшого існування у складному глобалізованому світі.

Судьба не делает ошибки.
Ошибки делают судьбу.

Вступ

В епоху глобалізації, яка несе з собою потужні зміни в усіх галузях людського існування, суспільні та індивідуальні проблеми людини сягнули нового рівня складності. Враховуючи зміни, які відбулися в результаті як геофізичних рухів нашої планети, так і загострення відносин серед різних верств суспільства (політичних, економічних, міжрелігійних, екологічних і багатьох інших), слід звернути увагу на факт перебування людством перед новим вибором стосовно подальшого його існування.

Кризовий стан майже в усіх галузях людського існування спонукав до перегляду багатьох системостворювальних понять, щоб в подальшому можна було уникнути хибних шляхів вирішення нагальних проблем, коли головне стає другорядним, а другорядне – стає головним.

Постановка завдання

У контексті означеної проблематики визначити вплив цивілізаційних змін на усвідомлення людиною необхідності нового вибору стосовно свого подальшого існування, відповідно духові теперішнього часу.

Аналіз досліджень і публікацій

На сьогодні в Україні та за її межами вийшла велика кількість праць, в яких проаналізовано нагальні проблеми і тенденції подальшого розвитку людини у XXI столітті. Зокрема, варто відзначити дослідження: В. Багна, І. Бестужева-Лади, Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, Л. Венберга, Ю. Габермаса, П. Герстер, М. Гільмана, А. Гусейнова, Г. Кесельова, В. Климентьєва, Т. Кузнецової, С. Лема, Б. Маркова, М. Ненашева, К. Нюргера, В. Розіна, О. Скворцової, А. де Сузнель, Й. Фогля, М. Фуко, У. Еко та ін., а також розробки українських дослідників: І. Добротворської, Л. Дротянко, С. Кримського, Н. Кочубей, Л. Липової, В. Ляха, В. Малишева, Л. Мокляк, В. Онопрієнка, І. Сухіної, Т. Суходуб, П. Таланчука та ін. Ці дослідження взаємодоповнюють одне одного та окреслюють нові траєкторії пошуків для подальшого дослідження духу нової епохи людства. Разом із тим, значна кількість наявних джерел не забезпечує комплексного бачення заявленої проблематики, оскільки автори тільки побіжно, а часто й опосередковано, торкались перспектив та ситуацій необхідності вибору для людини XXI століття.

Основна частина

В переломні періоди розвитку історії найбільш гостро стає питання про смисл і мету існування не

тільки окремого індивіда та суспільства, а й всього живого на планеті в цілому. Змінюється дух епохи. Само поняття дух мислиться сучасною людиною як невидима життєдайна сутність, яка глибоко захаває нас, або як джерело, від якого все починає рухатися, діючи зсередини, з глибини. Дух не проявляє себе вочевидь, не маніфестує себе. Але дуже важливий аспект співвідноситься з духом – смисл, як сутність феномена яка знаходиться за його межами і обумовлює існування і маніфестацію самого феномена, його цінність.

Ми відчуваємо цінність будь-чого, коли глибоко проникненні цим. Більш того, якщо щось для нас є значущим, ми відчуваємо його цінність і з'являється потужний намір (воля) прагнути до цього, мати його. Так, на нашу думку, дух, смисл і цінність, визначають основні риси життя людини, яке б було малоцінним, якщо б втратило свій сенс. Тоді б ми генерували дуже мало енергії для досягнення наміченої цілі, проявляючи слабкість своєї волі. Відповідно, дух має могутній вплив, хоча його смисл є невловимим і неосяжним, оскільки без певного значення цінності і цілі життя стало б безглуздим. Можливо, що головною причиною різноманітних хвороб сучасного суспільства є відчуття втрати цілі і смислу, адже смисл є основою буття. Тільки поглиблюючи смисли, ми наближуємося до духовності.

Багато століть тому, наша культура не поділялася на частини, як це ми бачимо зараз. І мабуть прийшов час, коли вирішення загальнолюдських проблем прийдеться вирішувати у глобальному масштабі. Не спроста епоха XXI століття визначається як глобалізований світ з глобальними проблемами, які потребують такого ж глобального підходу. І навіть сформувалася сукупність наукових досліджень, спрямованих на виявлення сутності глобальних проблем, яку назвали глобалістикою [1].

Як самостійне наукове дослідження глобалістики почала формуватися в 60-х роках ХХ століття, коли чітко проявилися тенденції зростання населення планети, забруднення оточуючого середовища, зменшення кількості природних ресурсів і багато іншого, що створило небезпеку подальшому існування людини в світі. З'явилося безліч міжнародних організацій і клубів, які об'єднали багатьох відомих учених з різних галузей наукового знання

(Р. Емерсон, А. Кінг, Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович, Е. Пестель, А. Печчеї, Я. Тенберген, П.

Тілліх, Г. Торо, та інші), які привертають увагу світової спільноти до глобальних проблем і пошуків їх вирішення. В результаті цієї діяльності було визначено три групи глобальних проблем: 1) проблема міждержавних відносин, 2) демографічна та 3) екологічна проблеми.

Суть першої групи проблем коріниться в стрімко зростаючому розриві рівня життя між населення розвинених та тих, які розвиваються країн світу. Найбільш чітко це виявляється в структурі зайнятості населення. Високий відсоток безробіття спостерігається в країнах з низьким рівнем розвитку економіки. В розвинених же країнах безробіття має назву структурної, або тієї, коли люди віддають перевагу отриманню високої допомоги по безробіттю, а їх робочі місця займають вихідці, наприклад, з Африки чи Латинської Америки і т.д. А в країнах, які розвиваються, безробітним є кожен третій громадянин. Раніше люди країн втратили робочі місця і мирилися зі своєю долею, отримуючи невеликі гроші на прожиток, оскільки не знали кращого життя. Сьогодні ж в їх лави вливається молодь, яка отримала як мінімум початкову освіту і яка знає, що є «краще життя» і до нього слід прагнути. Декільком тисячам вдається покращити своє життя, але бажаючих виявилось набагато більше. Практично у таких людей є три шляхи: приєднатися чи до тоталітарних, чи до варварських, чи до мафіозних структур. Тоді їх існування набуває певного смислу і перспектив. Але всі ці структури існують тільки завдяки підсиленню міжнародної напруги. Сомалійське піратство, Кувейт, Палестина, Чечня, Афганістан і т.д. – все це лише початок нових проблем XXI століття. На перший погляд вони не здаються такими вже й злом, але ми усвідомлюємо масштаби небезпеки на майбутнє, коли дізнаємося, що до рук цих трьох структур надходить зброя масового враження. І найстрашніша з цих зброй є бактеріологічна, коли величезний мегаполіс будь-якої країни можна перетворити за лічені години в кладовище. А ще більш вірогідним для руйнування сучасного суспільства є залучення комп'ютерної зброї, коли виводиться з роботи ціла комп'ютерна мережа і вмить паралізується місто. Так само й всю країну можна привести до небезпечних наслідків. Отже, чим вище стає рівень комп'ютеризації всього і вся – тим тяжчі можуть бути наслідки катастрофи від дії терористів-хакерів.

Проблема світового народонаселення, або проблема глобального демографічного балансу, полягає в тому, що за другу половину XX століття практично відсутнє зростання населення в розвинених країнах. За прогнозами соціологів, в найближчі 20-25 років стан в цих країнах погіршиться. Однією з причин цьому є переїзд людей з села до міста, коли рівень народжуваності різко падає. Дослідниками підкреслюється той факт, що міста країн які розвиваються, ігнорують турботу про дітей в період їх народження і зростання. І це не є новою, оскільки така згубна практика вже відбувалася в розвинених країнах світу. Так поступово фізично вироджується «біла європейська людина», а вивільнений простір вочевидь пустим не

буває і заповнюється «кольоровими», яких в майбутньому може очікувати таж сама доля. А поки що ми констатуємо процес формування нового етносу в європейських країнах. В США самим яскравим прикладом є результат виборів останнього президента, афроамериканця Барака Обаму, за якого проголосували більшість афроамериканського і латиноамериканського населення держави.

Суть третьої групи глобальних проблем полягає в порушенні екологічного дисбалансу на нашій планеті – забрудненні навколишнього середовища і похідні від цього проблеми. В розвинених країнах світу ще хоч якось намагаються боротися з наслідками цих забруднень, а інших країнах спостерігається гонитва за прибутком не задумуючись про наслідки. До таких відносяться й країни пострадянського простору. Отже зони екологічних катастроф невпинно більшають з кожним днем. Інші, похідні глобальні дисбаланси (топливно-енергетичний, продовольчий, матеріально-сировинний, торговий, транспортний і т.д.) приховують за собою весь драматизм XXI століття.

На сьогодні стає зрозуміло, що раніше чи пізніше людині доведеться зменшити свої апетити щодо видобування газу, нафти ті інших природних ресурсів, а потім доведеться перейти на якісно новий рівень споживання природи і життя в ній. Це вплине й на відносини в суспільному житті між людьми. XXI століття поставило людину перед вибором подальшого існування чи увімкнення механізмів самознищення.

Не секрет, що без міжнародних організацій ніяких глобальних проблем вирішити неможливо, а на практиці ми спостерігаємо зовсім протилежне – вони не можуть нічого вдіяти у вирішенні глобальних проблем. От ми і зупиняємося перед тим, що заявлені проблеми теоретично можна вирішити, а практично їх вирішення не зрушується з місця. Цілі ставимо досяжні, але досягти їх не можемо. І тому поряд з глобалістикою з'явився інший напрям, альтернативістика з «стійким розвитком», коли пропонує особливе повернення до природи: користування сонячною енергією, мінімалізацію будь-якого моторного транспорту, планування народження дітей в межах потреб держави, пріоритет екологічного критерію продуктів споживання, всезагальне повне роззброєння, крім сил, які необхідні для боротьби зі злочинністю, гуманізація освіти і культури тощо.

Побіжний огляд нагальних проблем XXI століття приводить до висновку, що футуристи як з боку глобалістики та і з боку альтернативістики керуються обмеженою матеріалістичною науковою логікою. Але який вибір зробить людина XXI століття і від чого залежить прийняття того чи іншого рішення, ніхто з них не може сказати. Вочевидь все залежить від рівня свідомості людини, її світогляду, ціннісних пріоритетів і від багато чого, що відповідає духові даної епохи. Стихийні лиха і екологічні катаклізми надають людству урок її вибору і відповідальності за свої дії і вчинки. Наука, як показав досвід останніх двадцяти років, не така

вже й всесильна як ми собі уявляли. Вона є такою ж рівноправною галуззю людської існування і практики як мистецтво, релігія та філософія. А сама ситуація виявлення глобальних проблем людства підштовхнула нас до усвідомлення необхідності вирішення наявних проблем саме через призму цих чотирьох галузей людського існування, які й складають духовну матрицю будь-якої епохи. За таких умов й глобалістики вийде на новий рівень осмислення природи і сутності сучасної людини, як головної причини всіх проблем і труднощів, про що так багато сказано в історії філософії, у працях практично всіх гуманістів від давнини до теперішнього часу. «Філософи постійно повертаються до усвідомлення того, що розгадати тайну про людину – відповідно розгадати тайну буття. Пізнай самого себе і через це пізнаєш весь світ. Всі спроби пізнання зовнішнього світу, без занурення в глибини людини, надавали лише знання про поверхню речей. Якщо йти від людини зовні, то ніколи не можна дійти до смислу речей, оскільки розгадка смислу в самій людині» – наголошував М. Бердяєв [2].

На нашу думку, саме в людській природі, вихованні людини та її освіті слід відшукувати коріння нарощування і загострення глобальних протиріч сучасності, оскільки, як зазначає Е. Ласло в Маніфесті Будапештського клубу, «культура і суспільство змінюються швидко, тоді як гени змінюються поволі: не більше чим пів відсотка генетично обумовлених здібностей людини мають ймовірність змінитися за століття. Відповідно, більшість наших генів веде свою історію з кам'яного віку або ще з раннього періоду; вони могли б допомогти нам вижити у первісних джунглях, але не в хащах цивілізації» [3]. Під час подолання існуючих глобальних протиріч, велика надія вченими покладається на розум людини, оскільки мислення та іманентно пов'язана з ним здатність людини до творчості, є не стільки генетичною, скільки культурною властивістю особистості. Поступове формування нового типу мислення з відповідною стратегією і тактикою життя, сформує новий образ існування, коли виживає не сильніший, а мудріший.

За думкою Ю. Габермаса, людина існує водночас у трьох світах: зовнішньому, соціальному і внутрішньому. Кожен з цих світів наскрізно проходить через свідомість людини і займає в її житті певне місце. На сьогодні, зазначає мислитель, спостерігається процес домінування значимості соціального світу в нашому житті та споживацьке відношення до світу зовнішнього, а також, зменшення значимості світу внутрішнього [4]. Розглядаючи сучасне західноєвропейське суспільство, в якому цінності «пропущені» через призму ринкових відносин, Ю. Габермас звертає увагу на ситуацію, коли найвищі загальнолюдські цінності (цінності життєвої мети) поступово підміняються сурогатними, що й призвело до існування подвійної моралі, всезагального відчуження, фрустрації і т.д. Створюється ситуація екзистенційного вакууму, в якій відсутня єдність людських душ і спостерігається зменшення потреби в найвищих цінностях, оскільки свої найвищі

цінності людина посвідчує не почуттями, а життям духу.

Світовідчуття людини кінця ХХ та початку ХХІ століть описується дослідниками термінами замкнутості, самотності, відчуження та бездомності, які стають визначальними модусами буття сучасної людини. Сучасний соціальний світ, за дослідженнями Е. Кастельса, стає більшою мірою віртуальним, оскільки наскрізь просякнутий низкою соціальних комп'ютерних мереж (Твіттер, Фейсбук, Лайфджурнал, Блоггер та інші), через які людина репрезентує себе через аватар, при цьому поведінка віртуальних ідентичностей на 80% відповідає реальній поведінці їх власників [5]. Для сучасної людини така ситуація несе як позитивні так і негативні наслідки. Позитив очевидний – необмежена можливість комунікації з великою кількістю людей різних культур і створення сприятливих умов для подолання екзистенційної самотності. Негативним аспектом є той факт, що віртуальні знайомства рідко спонукають людей спілкуватися в реальному житті, коли зникає ілюзія вседозволеності, яка притаманна віртуальному світу. Кількість соціальних контактів через Інтернет мережі, не вирізняються глибиною і змістовністю екзистенційного спілкування. За останні 20-25 років, рівень взаємодії людей в мегаполісі набув фрагментарного характеру: «люди взаємодіють одне з одним не як цілісні особистості, а як фрагменти особистостей, які бажані для спілкування в тій чи іншій ситуації. Відповідно, в процесі такого спілкування оцінюється не особистість людини в цілому, а її фрагмент, що повернутий до іншої людини в тій чи іншій ситуації» [6]. Надмірна концентрація населення в містах, перебування людини в епіцентрі такого типу соціальності, штовхає її уникати більшості соціальних контактів. Так приватність мимоволі витісняється з мегаполісного життя людини, замінюється публічною взаємодією, яка має поверхневий характер і це ще більше заглиблює ситуацію відчуженості, самотності, бездомності і т.д.

На сьогодні, представниками різних дослідницьких галузей, зазначається той факт, що доля світу все ж таки залежить від питань духовного порядку і пропонують більше уваги приділяти розвиткові внутрішнього світу сучасної людини. Одним з найпродуктивніших способів впливу, на наш погляд, є запропонований вченими Римського клубу, – вплив через систему освіти. Саме вона формує людські якості і саме в її межах закладається той ресурс, який реалізується впродовж подальшого життя людини. Відповідно, від рівня освіти залежить те, як будуть уявляти своє місце в світі люди, на які цінності буде зорієнтована особистість і який вибір вона зробить в подальшому. Свідомий і відповідальний вибір може зробити лише людина на рівні особистості, здатності до вчинку. На рівні індивіда і індивідуальності відповідальність не усвідомлюється в повній мірі, часто-густо вона перекладається на іншого і людина вдається до виправдування своєї неспроможності на вчинок. Відповідно, сьогодні в сучасній психології ми

спостерігаємо дуже багато концепцій і напрямів визначення особистості: психоаналітичний (Фрейд, Адлер, Юнг); еґо-психологічний (Еріксон, Фромм, Хорні); диспозиціональний (Кеттел, Айзек, Олпорт); біхевіористський (С. Кіннер); соціально-когнитивний (Келлі); гуманістичний (Маслоу); феноменологічний (Роджерс). Вони різняться між собою долею понять, які допомагають усвідомити і пояснити мотиви поведінки, що пов'язана чи то з минулим, чи то з теперішнім, чи то з майбутнім особистості [7]. Виникає наступне питання – які умови повинна створити сучасна освіта для формування особистості, яка б усвідомлювала відповідальність за свої дії і вчинки в глобалізованому світі?

За останні роки наукові дослідження різних галузей людського існування показують, що не існує іншої сфери соціальної діяльності, яка б була настільки архаїчною, неорганізованою і недосконалою, як діяльність виховання і освіти людини. Виявилось, що освітню діяльність неможливо достеменно проаналізувати науковими методами. Самі методи для цього далекі від досконалості, хоча й спостерігається активний сплеск технічного виробництва і науки. Сучасна освіта перебудовується дуже сумнівними методами. Особливо це помітно на прикладі втілення Болонського процесу на території країн пострадянського простору. Більш того, процес перебудови освіти не може бути обмеженим рамками одних лише навчальних предметів. Він повинен охоплювати зміст і форми організації всієї системи знання людства.

Порушений баланс між матеріальним і духовним в нашій цивілізації, а саме домінування матеріальних інтересів, сприяє витісненню пізнавальної компоненти діяльності. А це, в свою чергу, створює ілюзію знання проблеми відповідальності з індивіда за свої дії та вчинки. Тому Г. Йонас у своїй роботі «Принцип відповідальності» наголошує на тому, що найсуттєвішими якостями відповідальної особистості є здатність усвідомлювати свої дії за допомогою діяльнісної мислі, навички якої отримує людина, зокрема, в певних закладах освітнього простору. «Якщо ми визнаємо за собою відповідальність, ми стикаємося з альтернативою, яка стосується характеру нашої «долі», адже до певної міри вона тут теж неunikна: ми очікуємо певної перспективи з радістю чи з острахом і кажемо їй «так» чи «ні». Тобто альтернатива полягає в тому, чи прискорюватимемо ми певні тенденції, чи перешкоджатимемо їм, та як ми прагнутимо дати собі раду – навіть якщо не зможемо повною мірою панувати над ними» [8].

До тепер головною мотиваційною цінністю сучасної освіти лишається процес самовдосконалення, оскільки цінності задають свободу вибору і це сприятиме людині в її подальшому виборі. Тому необхідно рішуче продовжувати реформування освіти не зважаючи на труднощі та поразок на цьому шляху. Своєчасно виявлена спокуса, будь то бажання скоріше приєднатися до Євросоюзу, вирішити економічні негаразди країни і т.і. – зробити нас

далекоглядними й мудрішими. На сьогодні, більшість освітян так і не спромоглися відійти від старої освітньої парадигми, коли для побудови «комунізму» та «світлого майбутнього» в СРСР необхідно було глибше зрозуміти ідеологічні вчення «вождів» та вміти зомбувати ними наступні покоління громадян країни Рад. Тоді як головна цінність суспільної і гуманітарної науки полягає в знаходженні нових ідей та сенсів. Науковий та педагогічний досвід останніх десяти років довів, що розвиток мислення не можна підмінити здобуттям знання, як це було в попередній освітній парадигмі. Сьогодні нагальною є потреба навчати людей мислити, оскільки саме мислення є механізмом продукування нового знання. А в умовах інформатизації людського життя постає проблема – як уникнути підміни особистості її аватаром? Саме тому слід не забувати, що освіта стосується безпосередньо людини і повинна бути справедливо й ефективно розподілена між духовними і матеріальними сферами її існування. Інакше, не знаючи, як самим вирішити глобальні проблеми людства, ми виховаємо таке покоління, яке для нас це зробить за нас. Виникає ситуація абсурду, коли недосконалі освітяни беруться за допомогою придуманих нашивидкуруч методик освічувати більш досконале покоління, а глобальні проблеми людства все більше загострюються.

Висновок

Констатуємо наявність глобальних проблем в сучасному світі, більшість дослідників повертається до наріжної з них – проблеми багатовимірної людини, яка тісно переплітається з її освітою.

В результаті проведених освітніх реформ ситуація ускладнилась у всіх освітніх секторах із-за невизначеності термінології в нових соціально-економічних умовах та ігнорування існуючого негативного досвіду інших країн щодо втілення нових технологій навчання. Водночас науковці усвідомлено підкреслюють, що без подальшого розвитку освіти суспільство не має майбутнього, а зведення ролі освіти лише до її впливу на економічне зростання є оманливим. Адже освіта, перш за все, покликана наповнити людське життя духовним змістом. Від того, які умови надасть освітній простір людині для зростання особистості, залежить подальший її вибір.

Приступаючи до вирішення глобальних проблем, ми усвідомлюємо парадокс своєї ситуації, яка полягає в тому, щоб знову прийти від тремтіння до втраченого благоговіння, і, почавши від негативного (жаху футурологічних перспектив), заново досягти уявленої нами позитивності.

Список літератури

1. Мунтян М.А. Глобалистика. /Новая философская энциклопедия. – М.: Мысль, 2000. Т.1. – С. 533-534.
2. Бердяев Н. Смысл творчества. – М., 1989. – С. 293.
3. Ласло Э. Макросдвиг (к устойчивости мира курсом перемен). – М., 2004. – С. 199-200.
4. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2002. – 144 с.
5. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. – К.: «Видавництво «Ваклер» у формі ТОВ, 2007. – 304 с.
6. Чеснокова Т. Постчеловек. От неандертальца до киборга. – М.: Алгоритм, 2008. – С.240.

7. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб: Питер, 2003. – 384 с.

8. Йонас Г. Принцип відповідальності. – К.: Лібра, 2001. – С. 337.

Н.Н. Сухова

ПРОБЛЕМА ВЫБОРА ЧЕЛОВЕКА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье осуществляется философский анализ состояния человека и его образования в XXI веке перед выбором своего дальнейшего существования в сложном глобализованном мире.

N. Sukhova

MAN'S CHOICE PROBLEM IN THE GLOBALIZATION EPOCH

The article deals with the philosophical analysis of man's status and his education in the 21st century while choosing his further way of existence in the complicated globalized world.